

Socialinė sanglauda kaip sociologinio pažinimo objektas

LIUTAURAS LABANAUSKAS, MEILUTĖ TALJŪNAITĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: liutauras.labanauskas@gmail.com; meile.taljun@gmail.com

Straipsnyje siekiama glaustai apžvelgti socialinės sanglaudos sampratos interpretacijų įvairovę ir išryškinti tuos aspektus, kurie yra tinkami sociologinei sąvokos interpretacijai daugialypiame politiniame, ekonominiame ir socialiniame kontekste. Straipsnyje taip pat aptariami kokybiniai socialinės sanglaudos dėmenys bei galimybės juos taikyti tiriant Lietuvos socialinį ir ekonominį kontekstą.

Raktažodžiai: socialinė sanglauda, socialinės teisės, ekonominė ir socialinė integracija, bendruomenė

ĮVADAS

Jau daugiau kaip 40 metų socialinės teisės yra Europos struktūros dalis ir vienas iš pamatinių Europos kūrimo ramsčių. Svarbiausią vaidmenį šioje srityje prisiėmė Europos Taryba. Nors socialinės teisės gali būti apibrėžiamos ir interpretuojamos įvairiai, jos suprantamos kaip teisės, grindžiamos asmens poreikiais ir visuomenės sanglauda. Tiek nacionalinių valstybių, tiek tarptautinės ir ES teisės aktais ginamos asmenų socialinės, ekonominės bei kultūrinės teisės yra platesnio ir universalaus susitarimo dėl žmogaus teisių ir laisvių dalis. Socialinės teisės, išreikštos teisinėmis ir kitomis priemonėmis, nusakomos kaip nuostatos, būtinos žmonių socialiniams poreikiams tenkinti ir *socialinei sanglaudai* bei solidarumui didinti. Kita vertus, nors socialinė sanglauda tapo tokiu pat madingu žodžiu kaip ir globalizacija (Chan, To ir Chan 2006), tačiau tai, kad ši sąvoka „sėkmingai“ paplito politiniame diskurse, dar nereiškia, kad jos prasmė yra aiški ir kad yra susitarta dėl neginčijamo apibrėžimo (Chiesi 2004). Šia sąvoka neretai apeliuojama į tai, kad socialinės (žmogaus) teisės, nepaisant universalumo, įvairiose asmens, bendruomenės ar valstybės gyvenimo sferose įgyvendinamos skirtingos apimtys. Toks termino daugialypiškumas lemia ir tai, kad net politiniuose dokumentuose socialinė sanglauda dažniausiai apibrėžiama labai miglotai (Dekker 2006), dėl socialinės sanglaudos apibrėžimo nesutaria ir mokslininkai.

EKONOMINĖ IR SOCIALINĖ INTEGRACIJA

Europos Sąjungos kontekste socialinė sanglauda pirmiausia siejama su regionine politika ir struktūrinės paramos šalims narėms instrumentais, kurių tikslas yra ekonominė bei socialinė integracija siekiant mažinti socialinio ir ekonominio išsivystymo skirtumus tarp šalių narių. Pasak A. Kay ir R. Ackrill (2007), „socialinė Europa“ buvo plėtojama lėčiau nei bendroji rinka, todėl 1980-aisiais blogėjančios ekonomikos sąlygos ir naujų šalių narių įstojimas privertė ES politiką atsižvelgti ir į ekonominės bei socialinės sanglaudos tikslus. 1986 m. Suvestiniame Europos akte pirmą kartą pavartotas „socialinės sanglaudos“ terminas.

ES ekonominė integracija – tai ekonominio gyvenimo internacionalizacijos forma, valstybių ekonominis bendradarbiavimas pagal suderintą tarpvalstybinę ekonominę

politiką. Dažniausiai ekonominę integraciją sąlygoja su gamybinių jėgų raida susijusios priežastys: a) įmonės perauga nacionalinių rinkų ribas; b) reikia plėsti nuolatinį tarptautinį darbo pasidalijimą; c) prekybos liberalizavimas didina naujų rinkų poreikį; d) nacionalinis ūkis vis labiau priklauso nuo pasaulinės ekonomikos. Kita vertus, spartėjanti ekonominė integracija „pareikalauja“ sprendimų socialinės politikos srityje, nes nevienodai padalyta ekonominė (ne)gerovė kuria skirtumus tarp visuomenės grupių. Taigi, kalbant apie socialinę integracijos dimensiją, žiūrima į kelias specifines politikos sritis: a) gerovės sistemos, apimančias socialinę apsaugą ir pašalpas; b) darbo rinkos reguliavimą tiek individualiu, tiek kolektyviniu lygiu; c) procesus, sąlygojančius tarptautinį gerovės bei gyvenimo standartų persiskirstymą.

Tiek ekonominei, tiek socialinei integracijai reikia daugiau ar mažiau centralizuotų bei vertikalų politinių priemonių, užtikrinančių, kad visų sistemos veikėjų (šalių narių) ekonominiai ciklai daugiau ar mažiau sutaptų, ir jos laipsniškai prisiimtų atsakomybę už darnią plėtrą. Tačiau ekonominės ir socialinės integracijos neužtenka socialinei sanglaudai pasiekti. Susiduriama su tam tikrais prieštaravimais, glūdinčiais dabar įtvirtintoje ES pilietybėje ir teisėse. Vieną jų mėginama įvardyti ekonominės integracijos – socialinės integracijos dichotomija. Socialinės integracijos pasekmės daugiausia yra išvestinės iš ekonominių, todėl norint jas numatyti, pirmiausia reikia turėti kuo patikimesnę ekonominių pasekmių analizę. Jeigu ES ekonominė integracija stebėtojų vertinama iš esmės teigiamai (jos vertinimo kriterijai ir rezultatai „apčiuopiamesni“), tai vertinant socialinės integracijos eigą (ar net pasekmes) neretai nustelbia kritiniai (neigiami) vertinimai. Per socialinę integraciją apibūdinamos skirtingų socialinių grupių socialinių santykių stabilumo ir pusiausvyros palaikymo formos, t. y. kuriam socialinė sanglauda. Socialinė integracija kaip bendra sociokultūrinių sistemų problema atskleidžia susitelkimo sąlygas ir rodiklius, būtinus kiekvienos visuomenės ir / ar socialinės grupės egzistavimui. Socialinės integracijos samprata tikslinama tokių socialinių sampratų, kaip tvarka, socialiniai ryšiai, sistema, solidarumas, kontekste.

SOCIALINĖ INTEGRACIJA IR SOCIALINĖ SANGLAUDA EUROPOS IR PASAULIO KONTEKSTE

Europos bei kitų valstybių ir tarptautinių organizacijų politiniuose dokumentuose socialinė sanglauda apibrėžiama labai įvairiai, tačiau esminiu klausimu sutariama: socialinė lygybė yra esminė sąlyga visuomenės struktūros palaikymui, todėl priimami politiniai, ekonominiai ir socialiniai sprendimai įpareigoja siekti tokios visuomenės, kuri geba „įsukti“ į bendrą savo veiklos procesą didžiausią dalį piliečių (Vranken, De Decker ir Van Nieuwenhuyze 2003). Europos Tarybos valstybių narių vadovai ir vyriausybės, 1997 m. spalį susirinkę į šios organizacijos antrąjį viršūnių susitikimą Strasbūre, pavedė Ministrų kabinetui parengti socialinės sanglaudos strategiją. Pastarasis pirmiausia įkūrė naują tarpvyriausybinių valdymo komitetą – Europos socialinės sanglaudos komitetą (CDCS – *European Committee for Social Cohesion*), kuriame buvo derinamos anksčiau buvusios atskiros darbo sritys – socialinė politika, socialinė apsauga ir užimtumas. Socialinė sanglauda buvo įvardyta kaip vienas svarbiausių ateities prioritetų. Už socialinės sanglaudos strategijos formavimą atsako Europos socialinės sanglaudos komitetas. 2001 m. Ministrų Kabinetas patvirtino komiteto parengtą socialinės sanglaudos strategiją, kurioje išdėstyta Europos Tarybos veiklos programa ateinantiems metams. Europos Taryba aktyviai propaguoja socialinę sanglaudą. Pagrindiniai šios veiklos tikslai yra:

- garantuoti pakankamą socialinės apsaugos lygį;
- skatinti užimtumą, profesinį rengimą ir užtikrinti darbuotojų teises;
- užtikrinti labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių apsaugą;

- skatinti lygias galimybes;
- kovoti prieš atskirtį ir diskriminaciją;
- stiprinti Europos bendradarbiavimą migracijos srityje.

Europos Taryba socialinę sanglaudą apibrėžia kaip visuomenės gebėjimą užtikrinti savo narių gerovę mažinant skirtumus ir išvengiant susiskaldymo. Tai pats bendriausias apibūdinimas, siejamas su pilietinių ir socialinių teisių įgyvendinimu, ekonominiu gyvenimo gerovės lygiu ir galimybėmis dalyvauti visuomenės veikloje. Europos Komisijos komunikato dėl 2006–2010 m. socialinės darbotvarkės (Europos Bendrijų Komisija 2005) pagrindinis tikslas – „Socialinė Europa globalios ekonomikos sąlygomis: darbas ir galimybės kiekvienam“ (*A social Europe in the global economy: jobs and opportunities for all*). 2008 m. liepos 2 d. Europos Komisija priėmė plačią darbotvarkę, kuria siekiama užtikrinti, kad įvairių sričių Europos Sąjungos politika padėtų tinkamai spręsti ekonominius ir socialinius šių dienų uždavinius. Atnaujinta socialinė darbotvarkė į vieną kompleksą sujungia daug ES politikos sričių, siekiant paremti veiksmus septyniose prioritetinėse srityse:

- vaikai ir jaunimas – Europos rytojūs;
- investavimas į žmogiškąjį kapitalą: daugiau ir geresnių darbo vietų kūrimas, naujų įgūdžių įgijimas;
- mobilumas (socialinis ir teritorinis);
- ilgesnis ir sveikesnis gyvenimas;
- kova su skurdu ir socialine atskirtimi;
- kova su diskriminacija ir lyčių lygybės skatinimas;
- galimybės, prieinamumas ir solidarumas pasaulio mastu.

Europos Parlamento rezoliucija dėl Europos ateities socialinio modelio (Europos Parlamentas 2005) grindžiama tokiomis vertybėmis kaip konkurencingumas ir laisvoji rinka; socialinė sanglauda ir solidarumas siekiant mažinti nelygybę; socialinis dialogas bei subsidarumo principo taikymas. Europos socialinį modelį bandoma apibrėžti kaip Europos Bendrijos (ES) ir valstybių narių teisinių aktų rinkinį, taip pat kaip daugelį priemonių, įgyvendintų skatinant nuoseklią ir visapusišką socialinę politiką Europos Sąjungoje.

2000 m. Lisabonos strategijoje pabrėžiama, kad socialinė sanglauda yra konkurencingos bei žiniomis pagrįstos ekonomikos pagrindas. Po Lisabonos strategijos peržiūros 2005 m. darbo vietų kūrimas ir konkurencingumas išliko labiausiai akcentuojami sanglaudos dėmenys. Pasiūlytoje strategijoje „Europa 2020“ (kuri iš dalies pakeičia ir papildo Lisabonos strategiją), be konkurencingumo ir žinių ekonomikos, pabrėžiami dar ir šie socialinės bei ekonominės integracijos aspektai: užimtumo skatinimas, išlaidų moksliniams tyrimams ir inovacijų plėtrai didinimas, aplinkosaugos įsipareigojimai (Europos Komisija 2010).

Socialinės politikos aspektai, pirmiausia sietini su daugiakultūriškumu, paskatino diskusiją apie socialinę sanglaudą ir kitoje Atlanto pusėje: Kanados vyriausybė 1996 m. įkūrė „Socialinės sanglaudos tyrimų tinklą“, pradėjusį gvildinti socialinės sanglaudos problematiką. Šio tinklo mokslininkai turėjo siūlyti sprendimus dėl ekonominės, politinės, socialinės bei kultūrinės atskirties mažinimo, tačiau socialinės sanglaudos sąvokos apibrėžimas iki šiol nėra aiškus (Jeannotte 2003). Įdomu pastebėti, kad JAV mokslininkai neskiria pernelyg daug dėmesio socialinės sanglaudos problematikai – mokslinėje literatūroje vyrauja ES bei „tautinis“ jos šalių narių bei Kanados, kai kurių Azijos šalių, Australijos ir Naujosios Zelandijos kontekstas.

Jungtinėje Karalystėje 2004 m. susikūrė tarpdisciplininis migracijos, integracijos ir socialinės sanglaudos klausimus nagrinėjantis tinklas IMISCOE (angl. *International Migration*,

Integration and Social Cohesion Network of Excellence – www.imiscoe.org), vienijantis per 500 skirtingų šalių mokslininkų. Jungtinės Karalystės kontekste apie socialinę sanglaudą kalbama akcentuojant daugiakultūriškumą kaip „nebeįsisąsiančią“ tapatumo politiką (Robinson 2005, cit. pagal Van Kempen ir Bolt 2009).

Prancūzijoje nuo 2000 m. veikia vyriausybės dekretu įkurta „Užimtumo ir socialinės sanglaudos taryba“ (www.cerc.gouv.fr), kuri teikia rekomendacijas socialinių garantijų, užimtumo, nedarbo, jaunimo įsitraukimo į darbo rinką, švietimo, diskriminacijos, ksenofobijos ir imigrantų integracijos klausimais.

Belgijoje Leuveno katalikiškojo universiteto mokslininkų inicijuotas ir nuo 2007 m. įgyvendinamas „Flandrijos socialinės sanglaudos indikatorių projektas“ (angl. *Social Cohesion Indicators in Flanders* – www.socialcohesion.eu), kurio esmė – bendradarbiaujant su kitų šalių universitetų mokslininkais teikti metodologinius siūlymus dėl socialinės sanglaudos tyrimų. Pabrėžiama, kad tai ilgalaikis tyrimų projektas, kurio rezultatai bus skirti ne tik Flandrijos savivaldos institucijoms, bet galės būti taikomi ir kitų regionų, šalių ar bendruomenių tyrimuose.

Viršnacionaliniu mastu Pasaulio banko (žr. Roberts-Schweitzer, Greaney ir Duer 2006) bei Ekonominės plėtros ir bendradarbiavimo organizacijos (žr. OCDE 1997) ekspertai aptaria tokius socialinės sanglaudos aspektus kaip globalizacija, intelektinė ekonomika, darbo rinka ir visuomenės prisitaikymas prie naujų technologijų, mobilumas bei migracija (šis sąrašas nėra baigtinis).

Iš pateiktų ES ir jos šalių narių bei viršnacionalinių organizacijų socialinės sanglaudos tyrimų spektro ryškėja, kad socialinės sanglaudos tema susijusi su dviem problemomis: sąvokos konceptualizacija ir jos empirinių indikatorių identifikacija. Tam pritaria ir Bernard (1999), Vergolini (2008) bei Maloutas ir Pantelidou-Malouta (2004), kurie teigia, kad socialinės sanglaudos sąvoka nėra griežtai aiški epistemologine prasme, nes tai greičiau patogi darbinė sąvoka, kuri netiesiogiai pabrėžia socialinės-politinės galios santykių įtampas ir prieštaravimus.

SOCIALINĖS SANGLAUDOS APIBRĖŽIMAS AR APIBRĖŽIMŲ SINTEZĖ?

Socialinė sanglauda kaip politinė sąvoka. ES socialinės sanglaudos kontekste susiduriama su politinių veikėjų veiksmų „iš viršaus į apačią“ ir „iš apačios į viršų“ įtampomis. ES įsipareigojimas sumažinti ekonominius skirtumus tarp šalių bei regionų ir tam naudojamos rinkos išteklių paskirstymo / perskirstymo priemonės, nepaisant žmogaus teisių, lygių galimybių ir bendrų piliečių laisvių, „apačioje“ kėlė savotišką konfliktą tarp šalių narių piliečių, nacionalinės valstybės ir ES kaip viršnacionalinio politinio veikėjo. Taigi iki šiol ginčijamasi, ar socialinė sanglauda yra ekonominės ir socialinės politikos priežastis ar pasekmė.

Europos socialinės integracijos, socialinės pilietybės ir socialinės politikos sąveika yra plačių diskusijų objektas visų pirma dėl to, kad ES valstybės labai nenoriai „atverdavo“ socialinės politikos sritį ES institucijoms, ir tik pastaraisiais metais pasiekta, kad ES valstybės socialines paslaugas ir garantijas privalo teikti ne tik savo piliečiams, bet ir kitiems toje šalyje dirbantiems ES valstybių piliečiams. Konstruojant socialinės pilietybės (bendriausių socialinių pokyčių ar socialinės politikos) sampratą, gana griežtai skiriami du lygiai: nacionalinės valstybės kompetencijai priklausančių socialinių klausimų ir tarptautinės perspektyvos. Skirtumai tarp socialinių teisių ir nacionalinių socialinės pilietybės modelių yra svarbūs ir ilgalaikiai, tačiau panašumai, atsirandantys dėl bendro tarptautinio, politinio ir ekonominio visuomenių konteksto, yra neišvengiami. Skirtingai nuo nacionalinių valstybių lygmenų, Eu-

ropos Sąjungos socialinės dimensijos turinį sudaro socialinis reguliavimas tų sričių, kurios yra susijusios su bendrosios rinkos veikimu: darbo teisė, darbo saugos reikalavimai, socialinės darbuotojų migrantų teisės, vyrų ir moterų lygiateisiškumas. Todėl „socialinė“ Europos integracijos dimensija šiandien visų pirma apima užimtumą ir su juo susijusius dalykus, taip pat socialinę apsaugą bei pašalpas.

Kalbant apie socialinę sanglaudą verta išskirti du socialinės sanglaudos lygmenis: analizuoti ją kaip vertikalią politiniais ES instrumentais valdomą politiką arba aptarti socialinę sanglaudą kaip horizontalią socialinės integracijos ir socialinių teisių įgyvendinimo politiką.

Socialinė sanglauda kaip sociologinė sąvoka. Politiniai socialinės sanglaudos apibrėžimai daugeliu atvejų siejasi su sociologijos mokslu. Sociologijos mokslo kontekste socialinės ir politinės galios santykių įtampas ir prieštaravimus galima aptarti regiono, šalies ar bendruomenės lygiu. Socialinės sanglaudos esmė R. Berger-Schmitt (2000: 3) laiko du visuomeninius tikslus: 1) nelygybės, socialinės atskirties ir nepriteklių mažinimą bei 2) socialinio kapitalo gausinimą (stiprinant ryšius ir susikalbėjimą tarp skirtingų visuomenės grupių). Forrest ir Kearns (2001: 996) socialinę sanglaudą apibūdina ne tik kaip bendras vertybes ir pilietinę kultūrą (1); socialinę tvarką ir socialinę kontrolę (2); solidarumą ir turtinės diferenciacijos išnykimą (3); socialinius tinklus ir socialinį kapitalą (4), bet išskiria ir teritorinę priklausomybę bei tapatumą (5). Jenson (1998) nuomone, socialinės sanglaudos sąvoka apibūdina socialinį procesą, kurio veikėjai, skatinami įsipareigojimo jausmo, noro ir sugebėjimo pasikliauti demokratinėmis institucijomis bei instituciniais mechanizmais, sprendžia konfliktus aktyviai pilietiškai dalyvaudami. Jenson (1998) išskiria šias socialinės sanglaudos tyrimų dichotomijas:

- 1) priklausymas – izoliacija (bendros vertybės ir bendras tapatumo jausmas arba jų nebuvimas);
- 2) įtrauktis – atskirtis (galimybės dalyvauti ekonomikoje);
- 3) dalyvavimas – nedalyvavimas (tiek vietiniame, tiek centriniame valstybės valdyme);
- 4) pripažinimas – atmetimas (pagarba skirtumams ir įvairovei);
- 5) legitimumas – nelegitimumas (valstybė ir kitos politinės ir socialinės intuicijos bei jų teisinė galia kaip tarpininkas tarp skirtingų individualių ar grupinių interesų) (Jenson 1998).

Daugeliu atvejų socialinė sanglauda siejama su socialinio kapitalo sąvoka. Antai A. Jokubaitis ir Z. Norkus (2006) teigia, kad socialinis kapitalas yra kita socialinės sanglaudos ašis, o jų abiejų ryšys yra pozityvus: kuo daugiau (su tam tikromis išlygomis) visuomenėje yra socialinio kapitalo, tuo didesnė joje yra sanglauda (ir atvirkščiai). Autoriai plačiau aptaria Roberto Putnamo pasiūlytą socialinio kapitalo apibrėžimą: socialinis kapitalas „reiškia socialinių organizacijų ypatybes (tokias kaip pasitikėjimas, normos ir tinklai), kurios gali padidinti visuomenės produktyvumą ir palengvinti koordinuotus veiksmus“ (Putnam 2001: 219, cit. pagal Jokubaitį ir Norkų 2006). Taigi socialinis kapitalas, nors ir neturėtų būti tapatinamas su socialine sanglauda, vis dėlto garantuoja socialinės sanglaudos kūrimąsi, t. y. socialiniai tinklai, normos ir pasitikėjimas padeda dalyviams veikti kartu – veiksmingiau siekti bendrų tikslų ir kartu sanglaudos.

Duhaime (Duhaime et al. 2004, cit. pagal Chan et al. 2006) socialinės sanglaudos esmė taip pat laiko socialinio kapitalo buvimą. Socialinę sanglaudą Duhaime aprašo kaip pasitikėjimą institucijomis ir (savanorišką) dalyvavimą jų veikloje (a); demografinį stabilumą: žmonių mobilumą, bendruomenės gyventojų skaičiaus augimą bei objektyvias ir subjektyvias pasitraukimo / pasilikimo (neemigravimo iš bendruomenės) priežastis (b); socialinę įtrauktį:

neformalių emocinės, socialinės ir ekonominės paramos „tinklų“ prieinamumą (c); ekonominę įtrauktį, t. y. darbą ir pajamas (d); bendruomenės (aplinkinių) gyvenimo kokybę, t. y. pasitenkinimą ir saugumo jausmą (e). Šie socialinės sanglaudos elementai, pasak Duhaimė (ten pat), sudaro individualią gyvenimo kokybę.

Socialinės sanglaudos ir tautinio tapatumo sąsajos. Socialinė sanglauda gali būti suprantama kaip „gera visuomenės struktūra“. Kai kurių autorių darbuose socialinę sanglaudą pakeičia tautinės sanglaudos sąvoka (Reitz, Breton, Dion ir Dion 2009; Dayton-Johnson 2001). Kita vertus, klausimas – „*kas sieja socialinę sanglaudą ir tautą?*“ – keliamas nedažnai, nes atsakymas į jį reikštų pernelyg drąsų bandymą apibūdinti daugialypį ir sudėtingą ekonominį, politinį ir kultūrinį kontekstą. J. Reitz, R. Breton ir kt. (2009) socialinės sanglaudos sąvoką vartoja siauresne *tautinės sanglaudos* prasme, suprasdami ją kaip ekonominius, socialinius, demografinius ir kultūrinius valstybės raidos indikatorius, kurie apibūdina valstybės ar tautos gyvavimą ir galią. Šie indikatoriai yra skirtinguose rizikos ir saugumo bei visuomenės solidarumo ir skirtumų poliuose. Juos matuojant bandoma bent iš dalies atsakyti į klausimą, ar emigracija ir imigracija gali „pagerinti“ ir „sustiprinti“ visuomenę? Šiuos indikatorius taip pat akcentuoja ir jau minėtas Duhaimė (et al., 2004). Pastarasis klausimas apie migraciją yra antitezė Ache, Andersen, Maloutas, Rqaco ir Tasan-Kok (2008) teiginiui, kad „gera“ visuomenė yra „stipri“ visuomenė, kuri geba „išsukti“ į bendrą savo veiklos procesą didžiausią dalį piliečių. Tai suteikia tokiai visuomenei dideles galias (legitimumą), mobilizuoja išteklius, kurių dėka neprarandama socialinė sanglauda. Be to, sanglauda yra ilgalaikė, t. y. socialiniai ryšiai tarp visuomenės grupių yra stiprūs ir aktyviai palaikomi (žr. Vranken et al. 2003).

Socialinė sanglauda homogenizuoja tapatumų raišką, o tautinis tapatumas padeda išlaikyti socialinę sanglaudą. Šiame abipusiame procese svarbią vietą užima emigracijos bei imigracijos kontekstas, nes tautos gyvenimas ir valstybės ekonominė, politinė bei kultūrinė galia daugiausia priklauso nuo gyventojų skaičiaus (žinoma, jei pritaršime T. H. Eriksen (1997) minčiai, kad tauta yra gyvas organizmas ir be gyventojų išlikti negali). Z. Baumanas (2006: 20) teigia, kad „tapatumo idėja atsirado dėl krizės ir pastangų, kurių reikėjo užpildant tuštumą tarp ‘turėtų būti’ ir ‘yra’“. Šis Z. Baumano apibrėžimas susijęs su socialinės sanglaudos dėmenimis – rizika, saugumu bei visuomenės solidarumu. Kitaip tariant, valstybė išlaiko tautinio tapatumo monopolį ir nubrėžia ribą tarp „mes“ ir „jie“, o migrantai dėl pilietinių teisių (ne) įgyvendinimo, (ne)užtikrintos ekonominės gerovės ir laisvų arba ribotų galimybių dalyvauti visuomenės veikloje (t. y. socialinės sanglaudos dėmenų) patiria arba riziką ir priimančios visuomenės „atmetimą“, arba saugumą ir solidarumą.

Žinoma, tautinės sanglaudos kontekstas persipina su ekonomine, politine, kultūrine sistema, kuri turi įtakos ir „įsivaizduojamos“ bendruomenės narių tapatinimuisi su grupe (pvz., tauta). Šiuo atveju priklausymas tautai gali būti priešinamas kosmopolitiškumui, o „surišantis“ (Putnam 2001) socialinis kapitalas – „likvidžioms“ (pagal Z. Bauman 2000) bendruomenių integracijos formoms, „sujungiančio“ socialinio kapitalo formoms ar tinklaveikai (Castells 2006). Ekonominė sistema, kuri veikia pagal konkurencijos ir naudos principus, teikia galimybes darbo rinkoje, politinė sistema užtikrina bendruomenės kolektyvinių interesų raišką ir legitimuoja demokratinio konflikto būdus, kultūrinė sistema įtvirtina vertybes ir simbolius. Kitaip tariant, kuo tautos būklė yra geresnė, tuo aukštesnė yra tautos gerovė (Jokubaitis, Norkus 2006).

GALIMI SOCIALINĖS SANGLAUDOS TYRIMAI TRADICINĖS SOCIOLOGIJOS POŽIŪRIU

Sociologijos mokslas, net ir turintis skirtingas tradicijas, remiasi prielaida, kad visuomenę sudaro socialiniai veikėjai ir jų veiksmai, kitaip tariant – žmogiškieji santykiai, kurie reiškiasi galios mechanizmais ir simboliais. Tradicinės sociologijos požiūriu socialinė sanglauda galėtų būti analizuojama kaip priešingas globalizacijos poliūs aptariant įvairius socialinius reiškinius aptariant bendruomenės, regiono (šalies), valstybės aspektu. Be to, socialinė sanglauda sociologijos požiūriu paranki sąvoka dar ir todėl, kad padeda išvengti metodologinio nacionalizmo.

Rajulton, Ravanera R. ir Beaujot (2007) svarsto dvi alternatyvas: pirmoji – šalies lygio socialinės sanglaudos matavimai, paremti kiekybine išraiška; antroji – kokybiniai indikatorių matavimai, nes, pasak minėtų autorių, socialinė sanglauda yra „kokybinė“ sąvoka, ir vien tik kiekybiniai matavimai neatskleidžia visų priežastinių ryšių tarp įvairialypių kintamųjų. Minėti autoriai mano, kad socialinės sanglaudos dėmenis reikia tirti bendruomenės lygiu, nepaisant to, kad bendruomenė tėra socialinis konstruktas, kurį apibūdinti yra gana sunku dėl nelanksčių socialinių tyrimų metodų (Rajulton, Ravanera ir Beaujot 2007). Tačiau bendruomenė egzistuoja ir tuomet, kai jos empirinis patvirtinimas sunkiai apčiuopiamas ar beveik neįmanomas. Todėl norime atkreipti dėmesį į tai, kad socialinės sanglaudos perspektyva gali padėti paaiškinti ir išsamiau išnagrinėti šiuolaikinių bendruomenių (pvz., profesinių, kultūrinių ar migrantų) raiškos būdus. Kadangi socialinė sanglauda yra „klajai“, kurie laiko visuomenę kartu (Chan, To ir Chan 2006), sociologijos metodais svarbu nustatyti veiksnius, ardančius socialinę sanglaudą. Tai gali būti tiek ekonominiai, politiniai veiksniai / veikėjai ar diskursas, todėl kiekybiniai matavimai šiuo atveju mažai naudingi – jais gautus duomenis reikia papildyti *kokybine* interpretacija.

Šiuolaikinės bendruomenės nebetelpa į Ferdinando Tonnieso pasiūlytą idealią bendruomenės ir visuomenės skirtį, o tradicinis geografinis-funkcinis-kultūrinis bendruomenės apibrėžimas yra per siauras tiriant visuomenę globalizacijos ir technologijų plėtros „pagreitinto“ mobilumo ir persipynimo sąlygomis. Kada bendruomenės narius sieja socialinė sanglauda, kurią Dayton-Johnson (2001) apibūdina socialinių veikėjų „persipynimo šilumos“ metafora (angl. *knitted-warmth*), tuomet šis persipynimas (angl. *intersectionality*) prisideda ir prie ekonominio klestėjimo. Pasak B. Parekh (2008), pati visuomenė ar tauta dėl globalizacijos sąlygų ir daugiakultūrinių, transnacionalinių (ekonominių, asmeninių, profesinių) interesų persipynimo greičiau turėtų būti suvokiama kaip „bendruomenė iš bendruomenių“, todėl aiškinant tokių „neempirinių“ bendruomenių prigimtį ir tapatumą praverčia tinklaveikos teorijos. Be to, tiriant tokias empiriškai sunkiai patvirtinamas bendruomenes aktuali Z. Baumano (2000) „likvidaus“ pasaulio žiūra. Pasak lenkų sociologo, „likvidžiame“ pasaulyje socialinių veikėjų veiksmai kinta taip greitai, kad jie nevirsta habitualizuota veikla, kuriančia tradicijas ir įpročius, t. y. tapatumą. Socialiniai veikėjai bei jų „likvidžios“ struktūros ir veiksmai (pvz., transnacionalinės korporacijos, globalūs mokslininkų tinklai arba migruojantis asmuo kaip individas) gali būti aptariami makro-, mezo- ar mikrolygiu (individo). Kita vertus, nors tinklas yra lanksti, tačiau nesunkiai pažeidžiama socialinė struktūra (Castells 2006). Socialinės sanglaudos (bei platesnės – socialinės – integracijos) „kokybiniai“ indikatoriai rodo, kiek šios „likvidžios“ bendruomenės yra stabilios ar pažeidžiamos, t. y. integruotos ar izoliuotos, pripažintos ar ne, dalyvaujančios ar atmetančios ir pan. Pastarosios kokybinės socialinės sanglaudos tyrimų sociologinės perspektyvos atsiskleidžia ir per socialinių teisių įgyvendinimo politinį kontekstą.

Literatūra

1. Ache, P.; Andersen, H. T.; Maloutas, T.; Rqaco, M.; Tasan-Kok, Y. Mont. 2008. *Cities Between Competitiveness and Cohesion*. Springer Science and Business Media B. V.
2. Bauman, Z. 2006. *Identity*. Cambridge: Polity Press.
3. Bauman, Z. 2000. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
4. Berger-Schmitt, R. 2000. "Social cohesion as an aspect of the quality of societies: concept and measurement", *EU Reporting Working Paper* 14. Mannheim: TSER Project.
5. Bernard, P. 1999. *Social Cohesion: A Critique*. Canadian Policy Research Networks.
6. Castells, M. 2006. *Tapatumo galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
7. Chan, J.; To, H.; Chan, E. 2006. "Reconsidering social cohesion: developing a definition and analytical framework for empirical research", *Social Indicators Research* 75: 273–302.
8. Chiesi, A. M. 2004. "Social cohesion and related concepts", in *Advances in Sociological Knowledge Over Half a Century*, ed. N. Genov. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 205–219.
9. Dayton-Johnson, J. 2001. *Social Cohesion and Economic Prosperity*. Ontario: James Lorimer Company.
10. Dekker, K. K. 2006. *Governance as Glue: Urban Governance and Social Cohesion in Post-WWII Neighbourhoods in the Netherlands*. Dissertation. KNAG / Netherlands Geographical Studies.
11. Duhaime, G. ; Searles, E. ; Usher, P. J. ; Myers, H. 2004. "Social cohesion and living conditions in the Canadian artic: from theory to measurement", *Social Indicators Research* 66: 295–317.
12. Eriksen, T. H. 1997. "The nation as a human being – a metaphor in a mid-life crisis?", in *Siting Culture*, ed. K. F. Kirsten Hastrup. London: Routledge, 17–46.
13. Europos Bendrųjų Komisija. 2005. *Komisijos pranešimas apie Socialinės politikos darbotvarkę*. Prieiga per internetą: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0033:FIN:LT:PDF\(žiūrėta 2010 05 08\)](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0033:FIN:LT:PDF(žiūrėta 2010 05 08))
14. Europos Komisija. 2010. *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eu2020/index_en.htm (žiūrėta 2010 05 08)
15. Europos Parlamentas. 2005. *Dėl Europos ateities socialinio modelio*. Prieiga per internetą: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/ad/613/613625/613625lt.pdf (žiūrėta 2010 05 08)
16. Forrest, R.; Kearns, A. 2001. "Social cohesion, social capital and the neighbourhood", *Urban Studies* 38(12): 2125–2143.
17. Jeannotte, S. 2003. *Social Cohesion: Insights from Canadian Research*. Conference on Social Cohesion. Hong Kong, November 29.
18. Jenson, J. 1998. *Mapping Social Cohesion: The State of Canadian Research*. Ottawa: Canadian Policy Research Networks Inc.
19. Jokubaitis, A.; Norkus, Z. 2006. „Socialinės gerovės koncepcijos ir pilietybės rentą kaip viešosios politikos orientyrai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2: 5–36.
20. Kay, A.; Ackrill, R. 2007. "Financing social and cohesion policy in an enlarged EU: plus ça change, plus c'est la même chose?", *Journal of European Social Policy* 17: 361–374.
21. Maloutas, T.; Pantelidou-Malouta, M. 2004. "The glass menagerie of urban governance and social cohesion: concepts and stakes / concepts as stakes", *International Journal of Urban and Regional Research* 2(28): 449–465.
22. OCDE. 1997. *Cohésion sociale et mondialisation de l'économie – Ce que l'avenir nous réserve*. Éditions OCDE.
23. Parekh, B. 2008. *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*. London: Palgrave Macmillan.
24. Putnam, R. 2001. *Kad demokratija veiktų. Pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius: Margi raštai.
25. Rajulton, F.; Ravanera R. Z.; Beaujot, R. 2007. "Measuring social cohesion: an experiment using the Canadian National Survey of Giving, volunteering and participating", *Social Indicators Research* 80: 461–492.
26. Reitz, J. G.; Breton, R.; Dion, K. K.; Dion, K. L. 2009. *Multiculturalism and Social Cohesion: Potentials and Challenges to Diversity*. Springer Science and Business Media B. V.
27. Roberts-Schweitzer, E.; Greaney, V.; Duer, K. 2006. *Promoting Social Cohesion through Education: Case Studies and Tools for Using Textbooks*. World Bank.
28. Robinson, D. 2005. "The search for community cohesion: key themes and dominant concepts of the Public Policy Agenda", *Urban Studies* 42(8): 1411–1427.

29. Van Kempen R.; Bolt, G. 2009. "Social cohesion, social mix, and urban policies in the Netherlands", *Journal of Housing and the Built Environment* 24(4): 457–475.
30. Vergolini, L. 2008. "Coessione sociale e vulnerabilità economica in Europa", *Sociologia del lavoro* 110: 173–185.
31. Vranken, J.; De Decker, P.; Van Nieuwenhuyze, I. 2003. *Social Inclusion, Urban Governance and Sustainability. Towards a Conceptual Framework*. Antwerp: Garant Uitgevers.

MEILUTĖ TALJŪNAITĖ, LIUTAURAS LABANAUSKAS

Social cohesion as an object of sociological inquiry

Summary

The article aims to review the diversity of interpretations of social cohesion as well as to draw attention to the aspects that are relevant to the sociological interpretation of the concept in diverse political, economic and social domains. The article also analyses social cohesion indicators and the possible applications of these indicators when investigating the socio-economic context in Lithuania.

Key words: social cohesion, social rights, economic and social integration, community